

Konflikto dėl diskriminacijos sprendimo konceptualizavimas: potencialaus ir aktualaus veiksmo dichotomija Lietuvos atveju

ALINA ŽVINKLIENĖ, LILIJA KUBLICKIENĖ

Lietuvos Socialinių tyrimų centras, Sociologijos institutas, A. Goštauto g. 11, 01108 Vilnius

El. paštas: alinazvin@gmail.com, lillija.kublickiene@gmail.com

Ryšėja paradoksali situacija su lygių teisių ir galimybių instituciniu užtikrinimu Lietuvoje: yra sukurtas lygių teisių ir galimybių apsaugos mechanizmas, tačiau diskriminacijos atveju Lietuvos gyventojai neišnaudoja jo kompetencijų iki galo.

Straipsnyje nagrinėjamas Lietuvos gyventojų potencialių ir aktualių veiksmų pasirinkimas, nulemtas esamų institucijų galimybių, sprendžiant dėl diskriminacijos kilusį konfliktą. Analitiniu instrumentu šiam tikslui pasiekti pasitelkta daugialgės konflikto sprendimo piramidės koncepcija.

Iš kiekybinio tyrimo duomenų nustatytas itin didelis atotrūkis tarp potencialaus ir aktualaus veiksmo diskriminacijos atveju. Ryžtą ginti pažeistas teises pareiškia kelis kartus daugiau žmonių, negu patyrusiųjų diskriminaciją socialinėje praktikoje. Daugelis apklaustų Lietuvos gyventojų apskritai nėra linkę spręsti dėl diskriminacijos kilusį konfliktą net artimoje aplinkoje. Taip pat tyrimo duomenys leidžia teigti, kad lygių galimybių ir, atitinkamai, diskriminacijos diskursas dar tik formuojasi, ir tai yra reikšminga aktualios diskriminacijos įvardijimui.

Raktažodžiai: lygios teisės ir galimybės, diskriminacija, konflikto sprendimo piramidė

IVADAS

Šiuo metu Lietuvoje nacionalinio lygių teisių ir galimybių užtikrinimo mechanizmo institucionalizacija ir raida vyksta pagal demokratinės teisinės valstybės principus. Teisinėje valstybėje piliečių teisės į skundą dėl pažeistų teisių užtikrinamos įstatymu.

Lietuvoje institucinis lygių teisių ir galimybių užtikrinimo mechanizmas apima kelis tarpusavyje susijusius lygmenis: teisinį, grindžiamą Lietuvos Konstitucija ir ES teisės aktais, parlamentinį (atitinkami komitetai, komisijos, grupės), vyriausybinių (ministerijos), visuomeninį (nevyriausybinių organizacijos – NVO, asociacijos ir profesinės sąjungos) ir akademinį.

Atskirą (tarp / virš) lygmenį lygių galimybių užtikrinimo mechanizme užima ombudsmeno institucija – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT). Žmonėms, pateikusiems skundą, yra suteikta galimybė ne teismo būdu nemokamai ir per trumpą laiką išspręsti jų teisių pažeidimus.

Lietuvoje pažeistų žmogaus teisių apsaugą ir vienintelę galimybę diskriminaciją patyruosiems asmenims siekti žalos atlyginimo vykdo bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai. Jeigu nesutinkama su Lietuvos teismų sprendimais, užtikrinama galimybė kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą.

Jau pirmieji kompleksiniai kiekybiniai sociologiniai tyrimai apie žmogaus teisių situaciją Lietuvoje parodė, kad diskriminacija yra socialinės praktikos sudedamoji dalis (ŽTL 2002; 2005). Tačiau yra pagrindo manyti, kad, nežiūrint į diskriminacijos klausimų sąlyginį populiarumą Lietuvos viešojoje erdvėje, diskriminacijos diskursas tebelieka formavimosi stadijoje ir visuomenei esminiai diskriminacijos bruožai, tikėtina, yra neiškūs. Iš visų skundų, pateiktų LGKT 2017 m., LGKT kompetenciją atitiko tik 41 % (LGKT metinė ataskaita, 2017: 10).

Nors kiekybinių pokyčių požiūriu skundų dėl galimos diskriminacijos pateikiamų LGKT daugėja (vidutiniškai siekia daugiau kaip 200 per metus) (LGKT metinės ataskaitos, 1999–2017), teigiama, kad nuo 2008 m. teisiniu keliu ginti savo teises pasiryžo vos keliolika nukentėjusiųjų, ir tik keliais atvejais teismai pripažino diskriminacijos faktą bei priėmė nukentėjusiems palankius sprendimus (LGKT 2017: 14).

Atliktų tyrimų apibendrintos išvados leidžia teigti, kad Lietuvos žmogaus teisių apsaugos diskriminacijos srityje susidarė gana paradoksali situacija: yra sukurtas teisinis skundo mechanizmas pažeistoms teisėms atkurti, bet juo praktiškai nesinaudojama. Šis paradoksas iškelia klausimą apie Lietuvos gyventojų požiūrį į lygių teisių ir galimybių principą ir pasirengimą jį ginti. Atsakymas į šį klausimą turėtų padėti suprasti, kaip teisinės valstybės principais grįsta Lietuvos demokratizacija yra susieta su skundo fenomenu ir „skundėjų“ ar „bylinėjimosi“ visuomenės kūrimu.

Pagrindinis straipsnio tikslas – analizuoti Lietuvos gyventojų veiksmus, nulemtus esamų institucijų galimybių, sprendžiant dėl diskriminacijos kilusį konfliktą. Šiam tikslui pasiekti yra pasitelkta daugialygės konflikto sprendimo piramidės koncepcija.

KONFLIKTO SPRENDIMO KONCEPTUALIZAVIMAS

Konfliktas galios santykių požiūriu yra suprantamas kaip dviejų nelygių šalių skirtingas požiūris į situaciją ir į priimtinus būdus ją išspręsti, o diskriminacija – kaip lygybės ir lygių galimybių principo pažeidimas. Galima diskriminacija gali būti konflikto tarp diskriminuojančio ir diskriminuojamo asmenų priežastimi.

Konflikto atskaitos taškas yra individuali vienos iš konflikto šalies iniciatyva, o pabaigos taškas – konflikto išsprendimas tarp dviejų šalių. Konflikto sprendimo procesą užtikrina visų konflikte dalyvaujančių šalių sprendimo priėmimo veiksmas, įskaitant galimą trečios šalies dalyvavimą, pavyzdžiui, viršesnio galios atstovo ar teismo.

Naujojo institucionalizmo vertinimu, institucijos apibendrintai suprantamos kaip socialinės ar kultūrinės praktikos, kurios racionalizuoja socialines sąveikas tarp bendruomenės narių (Hall, Taylor 1996). Institucijos daro įtaką ne tik apibrėžiant veiksmą, ką individas turi daryti, bet ir kaip jis gali įsivaizduoti savo veiksmus konkrečioje situacijoje. Tai reiškia, kad egzistuojanti institucija pirmiausia sukonstruoja individo lūkesčius ir racionalizuoja jo veiksmus dėl konflikto sprendimo.

Racionalaus veiksmo koncepcijų esmė – tai naudos ir sąnaudų santykis. Veikti racionaliai reiškia rinktis veiksmus, kurie duoda daugiau naudos kuo mažesnėmis sąnaudomis (Norkus 2000; Šarkutė 2009). Jei ekonomistų požiūriu individai racionalizuoja savo veiksmus, siekdami materialinės gerovės maksimizavimo, tai sociologai linkę postuliuoti, kad individai racionalizuoja savo veiksmus, siekdami apibrėžti ir išreikšti savo identitetą. Ši idėja plėtojama kontekstinio

racionalumo prasme, t. y. veiksmo racionalumas nustatomas tam tikro konteksto atžvilgiu (Townley 2008). Pavyzdžiui, tai, kas racionali ekonominiame kontekste, gali būti neracionalu teisiniame ar kultūros kontekste ir *vice versa*. Taigi, ką individas gali interpretuoti kaip „racionalų veiksmą“, iš tikrųjų yra sukonstruota jį supančio daugialypio konteksto, t. y. socialinių struktūrų visuma.

Nuo praeito amžiaus 9-to dešimtmečio konflikto sprendimo konceptualizavimui plačiai naudojamas terminas *konflikto sprendimo piramidė* (Miller, Sarat 1981). Konflikto sprendimo piramidės idėja yra atvaizduoti, kokia potencialių ieškinių dalis virsta aktualių ieškiniu teismui. Konflikto sprendimo piramidė struktūruojama pagal lygius kiekybinio mažėjimo tvarka. Tyrejai paprastai išskiria tris pagrindinius lygius: bazinį (artimos aplinkos), tarpinį (socialinės mediacijos) ir aukščiausią (teismo) lygį. Toks konflikto sprendimo būdas kaip pasišalinimas iš konflikto gali būti taikomas bet kuriame piramidės lygmenyje.

Analinė formulė „įvardijimas–kaltinimas–ieškinyš“ (angl. *naming–blaming–claiming*) nurodo į konflikto sprendimo etapą ir piramidės lygį (Felstiner et al. 1981). Sprendžiant dėl diskriminacijos kilusius konfliktus, pirmiausia turi būti įvardijamas diskriminacijos faktas, identifiкуotas kaltasis ir suformuluotas skundas / ieškinyš.

Šiuo metu linijinę konflikto sprendimo piramidę siūloma keisti į nelinijinę ir nenusistovėjusios struktūros medį, t. y. socialinį tinklą, kuris geriau atvaizduoja konflikto sprendimo dinamiką bei skatina atsižvelgti į socialinę aplinką (Galanter 2010; Albiston et al. 2014).

Konflikto piramidės metafora gimė naudojant kiekybinius tyrimo metodus, o konflikto medžio – kokybinius tyrimo metodus. Yra prielaidų manyti, kad konflikto sprendimo dėl diskriminacijos socialinės praktikos kompleksiskumas gali būti atvaizduotas kaip institucijų piramidė, persmelkta socialinio medžio šakomis, t. y. socialinio tinklo ryšiais.

KONFLIKTO SPRENDIMO PIRAMIDĖ LIETUVOJE

Remiantis 2017 m. Lietuvos gyventojų apklausa¹, buvo sukonstruotos dvi konflikto sprendimo piramidės, struktūruotos į tris pagrindinius lygius – bazinį, tarpinį ir aukščiausią. Pirma piramidė atspindi Lietuvos gyventojų potencialų veiksmą sprendžiant įsivaizduojamą (hipotetinį) konfliktą, kilusį dėl diskriminacijos (žr. 1 pav.). Antra piramidė reprezentuoja aktualius Lietuvos gyventojų veiksmus patyrus diskriminaciją (žr. 2 pav.).

Kiekviena piramidė reprezentuoja atitinkamą sociologinės *minties ir veiksmo* dichotomijos kraštinę. Nors socialinės praktikos daugialypė įvairovė glūdi vadinamojoje „pilkojoje zonoje“, esančioje tarp dviejų aprašytos dichotomijos kraštinių, socialinės teorijos požiūriu, dichotomijos yra vertingos lyginant ir interpretuojant skirtingų visuomenės formų pobūdį, nes leidžia atskleisti įvairių socialinių realiųjų esminius bruožus (Giordano 2017).

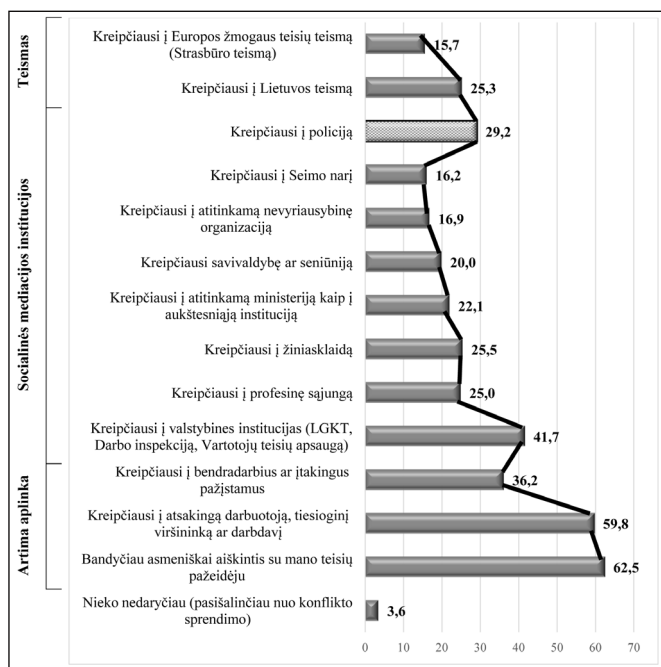
POTENCIALAUS VEIKSMO REPREZENTACIJA

Siekiant nustatyti gyventojų nuostatas, kaip jie pasielgtų diskriminacijos atveju, buvo užduotas klausimas – „Įsivaizduokite, kad esate diskriminuojamas dėl jūsų lyties, amžiaus, tautybės, pažiūrų ir pan., kaip jūs elgtumėtės tokioje situacijoje?“

1 pav. pateikta konflikto sprendimo piramidės forma primena šachmatų figūrą – Rikį.

Bazinį piramidės lygį sudaro konflikto sprendimo būdai, grindžiami asmeniniais santykiais, neperžengiant artimos aplinkos ribų.

¹ Diskriminacija. Reprerzentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2017 m. gruodžio 1–10 d., „Vilmorus“.

1 pav. Potencialaus veiksmo piramidė, %

Tyrimo duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojai nedemonstruoja didelio polinkio asmeniškai aiškintis su savo teisių pažeidėjais ar jų viršininkais. Tik šiek tiek didesnė pusė apklaustųjų pažymėjo, kad, patyrę diskriminaciją, jie asmeniškai aiškintųsi su teisių pažeidėju (62,5 %) arba kreiptųsi į atsakingą darbuotoją, viršininką ar darbdavį (59,8 %). Lietuvos gyventojai dar mažiau būtų linkę (36,2 %) pagalbos kreiptis į artimos aplinkos neformalius tarpininkus – bendradarbius ar įtakingus pažįstamus, kad paveiktų diskriminacijos kaltininką.

Konflikto piramidės tarpinis, t. y. socialinės mediacijos institucijų, lygmuo pasižymi tuo, kad konfliktas įgauna viešumą už institucijos, kurioje galimai įvyko diskriminacija, ribų. Socialinių mediacijos institucijų esminis vaidmuo yra konflikto sprendimas ne teismo būdu.

Tyrimo duomenys parodė, kad tarp socialinės mediacijos institucijų žinomiausios yra nepriklausomos valstybinės kontrolės institucijos, tokios kaip LGKT, Darbo inspekcija ir kt. (41,7 %). Socialiniai partneriai (profesinės sąjungos, NVO ir pan.) daug rečiau patenka į Lietuvos gyventojų akiratį kaip galimi instituciniai tarpininkai sprendžiant konfliktą dėl diskriminacijos (25,0 ir 16,9 %). Atkreiptinas dėmesys, kad tik maždaug kas penktas apklaustasis teigė, kad, esant konfliktui, kreiptųsi į atitinkamą ministeriją kaip į aukštesniąją instituciją.

Žurnalistinis tyrimas gali būti vertinamas kaip tam tikra neteismo tyrimo forma ir, remiantis jo išvadomis, konfliktą bandoma spręsti pasitelkus visuomenės nuomonę. Apklausa parodė, kad daugiau nei ketvirtadalis respondentų (25,5 %) mano, kad pažeistas teises tikslinga būtų ginti ir žiniasklaidos pagalba.

Jeigu žiniasklaida yra kompetentinga nagrinėti bet kurį klausimą, tai policijos galios yra nustatytos įstatymu ir lygių teisių pažeidimų nagrinėjimas nėra policijos kompetencija. Tačiau beveik trečdalis apklaustųjų (29,2 %) nurodė, kad patyrę diskriminaciją jie kreiptųsi į policiją. Formaliai diskriminacijos klausimų nagrinėjimas taip pat nėra savivaldybės ar seniūnijos kompetencija. Tačiau beveik penktadalis apklaustųjų (20,0 %) nurodė, kad diskriminacijos atveju

jie kreiptųsi į šias institucijas. Tai dar kartą patvirtina, kad diskriminacijos samprata viešajame diskurse nėra aiškiai apibrėžta ir gana didelė gyventojų dalis neturi pakankamai informacijos, į kokias institucijas galima kreiptis norint apginti savo lygias teises.

Aukščiausias konflikto sprendimo piramidės lygmuo yra teismai. Vertinant Lietuvos gyventojų nuostatas konfliktą dėl diskriminacijos spręsti aukščiausiu lygiu paaiškėjo, kad potencialiai tokiam žingsniui yra pasirengęs kas ketvirtas apklaustasis; mažesnė dalis (15,7 %) teigė, kad kreiptųsi net į Europos Žmogaus Teisių Teismą.

Lietuvos gyventojų potencialaus veiksmo *mintį* ir vyraujančią konflikto sprendimo diskursą reprezentuoja apklausos duomenų piramidė (1 pav.). Hipotetinėje diskriminacijos situacijoje tik labai nedidelė Lietuvos gyventojų dalis (3,6 %) teigė, kad jie pasirinktų pasišalinimo nuo konflikto strategiją. Kita vertus, tvirtai įsitikinusių, kad jie gintų savo pažeistas teises, taip pat nebuvo daug – mažiau nei penktadalis apklaustųjų. Todėl galima prielaida, kad daugumai Lietuvos gyventojų sprendimas ginti galimai pažeistas teises glūdi greičiau kontekstinio racionalumo nei tvirtų įsitikinimų plotmėje – 78,4 % apklaustųjų į šį klausimą neatsakė ar pasirinko atsakymą „nežinau“.

AKTUALAUS VEIKSMO REPREZENTACIJA

Lietuvos gyventojų apklausos duomenys patvirtina prielaidą, kad diskriminacijos diskursas mūsų šalyje nėra pakankamai „nusistovėjęs“ ir tikėtina, kad dalis gyventojų susiduria su diskriminacijos įvardijimo problema. Penktadalis apklaustųjų sakėsi asmeniškai (13,7 %) arba jų artimieji ir pažįstami (9,0 %) patyrę diskriminaciją. Tačiau beveik tokia pat respondentų dalis (22,6 %) negalėjo identifikuoti, ar jie yra patyrę diskriminacinį įvykį.

Aktualaus veiksmo konflikto sprendimo piramidė, sukonstruota diskriminaciją patyrusių asmenų atsakymų pagrindu, savo forma primena apverstą taurę (žr. 2 pav.).

Baziniu lygmeniu konfliktas dėl lygių teisių pažeidimo dažniausiai sprendžiamas nukentėjusiam ir jo teisių pažeidėjui aiškinantis tarpusavyje (43,6 %) arba kreipiantis į įstaigas, kuriose įvyko diskriminacija, vadovus ir bandant problemą išspręsti jiems tarpininkaujant (33,9 %).

Tarpiniame lygmenyje tik apie dešimtadalis (11,5 %) diskriminaciją patyrusių Lietuvos gyventojų kreipėsi į nepriklausomas valstybines institucijas ir savo teises gynė pasinaudodami valstybinių institucijų pagalba. Dar mažesnė dalis diskriminaciją patyrusių asmenų (apie 7 %) kreipėsi į nevalstybines institucijas (profesinę sąjungą, NVO ir kt.). Taip pat nedidelė dalis (4,4 %) diskriminaciją patyrusių Lietuvos gyventojų savo teises gynė žiniasklaidos pagalba.

Aukščiausią piramidės lygmenį pasiekė mažuma patyrusių diskriminaciją apklaustųjų – į teismą dėl lygių teisių pažeidimo kreipėsi tik 4,8 % Lietuvos gyventojų.

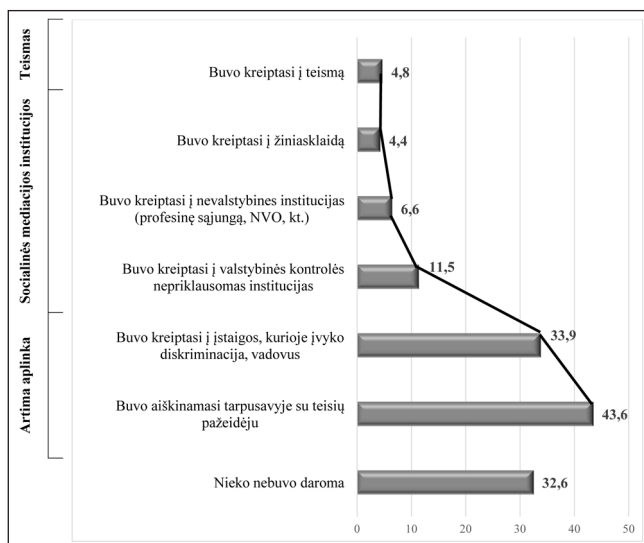
Pažymėtina, kad trečdalis (32,6 %) Lietuvos gyventojų, susidūrusių su aktualia diskriminacija, nesiėmė jokių veiksmų savo pažeistoms teisėms apginti ir pasirinko pasišalinimo nuo konflikto sprendimo poziciją.

POTENCIALAUS IR AKTUALAUS VEIKSMO REPREZENTACIJŲ SANTYKIS

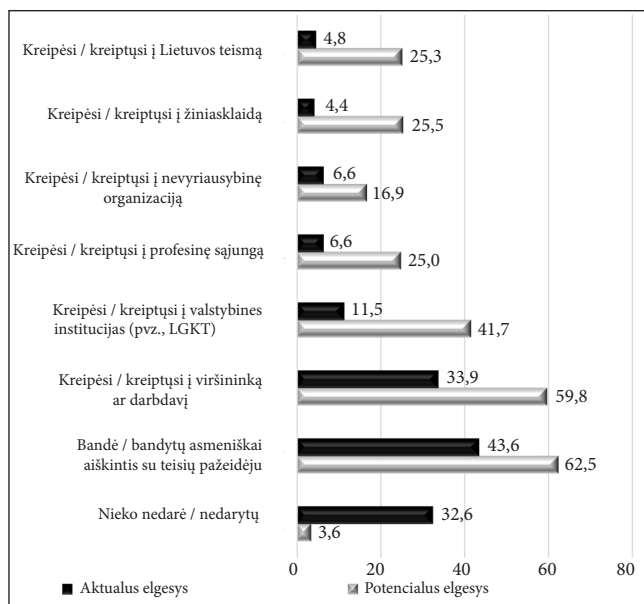
Diskriminacijos situacijoje nesimetrinio santykio tarp potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų empirinė išraiška yra grafiškai pavaizduota trečioje jungtinėje piramidėje (žr. 3 pav.).

Dėmesį atkreipia ne tiek nustatyta *minties ir veiksmo* asimetrija, kiek jos mastai skirtinguose konflikto sprendimo piramidės lygmenyse.

Potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų palyginimas baziniame lygmenyje rodo, kad teigiančių, jog hipotetinės diskriminacijos atveju jie imtųsi asmeniškai aiškintis su teisių pažeidėju arba kreiptųsi į atsakingą darbuotoją yra truputį daugiau nei pusė visų apklaustųjų,

2 pav. Aktualaus veiksmo piramidė, %

3 pav. Potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų palyginimas, %

bet jų yra maždaug trečdaliu daugiau nei praktiškai tai įgyvendinusių aktualiu veiksmu susidūrus su diskriminacija. Tai suteikia prielaidą teigti, kad nors konfliktas dėl diskriminacijos dažniausiai sprendžiamas artimos aplinkos lygiu, tačiau apskritai Lietuvos gyventojai nėra linkę šių santykių aiškintis tarpusavyje.

Potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų palyginimas tarpiniame lygmenyje rodo, kad į nepriklausomas valstybines institucijas dėl lygių teisių pažeidimo kreipėsi net 3,6 karto mažiau žmonių nei buvo sakančių, kad kreiptųsi. Ir nors mažesnė pusė Lietuvos gyventojų

nepriklausomas valstybines institucijas suvokia kaip potencialią galimybę apginti pažeistas teises, tačiau aktualios diskriminacijos atveju tik maždaug dešimtadalis nevengia ja pasinaudoti. Reikia pabrėžti, kad į profesinę sąjungą kreipėsi net 3,8 karto mažiau, o į nevyriausybinės organizacijos – 2,6 karto mažiau žmonių nei buvo sakančių, kad kreiptųsi diskriminacijos atveju.

Yra prielaidų manyti, kad greičiau konflikto viešinimas, nei tarpininkavimo institucijų žinomumas ar nepasitikėjimas (kaip įprastai mano tyrėjai) yra reikšmingas priimant sprendimą perkelti konflikto nagrinėjimą iš artimos aplinkos į viešąją erdvę. Viešumo reikšmę netiesiogiai patvirtina ir aktualus besikreipiančių į žiniasklaidą skaičius, kuris yra beveik 6 kartus mažesnis, palyginti su šį veiksma numatančiais potencialios diskriminacijos atveju.

Potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų palyginimas aukščiausiam lygmenyje rodo, kad aktualiai į teismą kreipėsi net 5 kartus mažiau žmonių nei buvo sakančių, kad jie taip elgtųsi, jeigu jų teisės būtų pažeistos. Mažą aktualiai besikreipiančių į teismą skaičių galima interpretuoti kaip nuorodą konfliktą spręsti žemesniuose lygmenyse. Kita vertus, mažam kreipimuisi į teismą skaičiui reikšmingas gali būti ne tiek konflikto išsprendimas, kiek žinojimo apie teismų praktiką veiksny, turintis įtakos aktualaus veiksmo racionaliam pasirinkimui.

Pažymėtina, kad susidūrus su diskriminacija, pasišalinusių nuo konflikto sprendimo buvo net 10 kartų daugiau, nei buvo pasirengusių tai daryti galimos diskriminacijos atveju. Tai leidžia teigti, kad nors Lietuvos gyventojai yra linkę kovoti už savo teises (įskaitant institucinės pagalbos galimybę), bet aktualios diskriminacijos akivaizdoje sprendimas imtis veiksmų prieš diskriminaciją yra reikšmingai ribojamas socialinio konteksto, kuriame formuojama nuomonė viešai (ne)ginti savo teises.

Šiuo atveju galima išskirti kelis tarpusavyje susietus Lietuvos socialinio konteksto elementus: socialinės normos, diskriminacijos diskursas, (ne)pasitikėjimas institucijomis, ekonominiai resursai, kurie yra reikšmingi priimant sprendimą kovoti prieš patirtą diskriminaciją.

Socialinių normų paisymas viešų skundų ar / ir bylinėjimosi atžvilgiu yra reikšmingas sprendžiant konfliktus. Pavyzdžiui, JAV teisininkų nuomone, egzistuojančios amerikietiškos socialinės normos dažnai atgraso žmonės ginti savo teises teisme; jos neretai yra reikšmingesnės nei užtikrintas bylos laimėjimas ir numatoma ekonominė nauda (Bayern 2005).

Lietuvos gyventojų nuomone, diskriminaciją patyrę žmonės nesiima ginti savo teisių, nes: nori išsaugoti privatumą ir siekia, kad kiti žmonės nesužinotų apie jų diskriminaciją (77,4 %), bijo įgyti „skundiko“ reputaciją (65,6 %). Galimos diskriminacijos viešinimas paprastai lydimas tyrimo, į kurį yra įtraukiama daug su įvykiu susietų artimos aplinkos žmonių. Manoma, kad tai gali pakenkti santykiams su šeima (52,3 %) arba / ir su bendradarbiais (68,7 %), be to, anksčiau ar vėliau gali grėsti atleidimas iš darbo (77,9 %). Pažymėtina, kad baimė pripažinti diskriminacijos faktą, Lietuvos gyventojų nuomone, yra reikšmingesnė, negu baimė įgyti „skundiko“ reputaciją.

Dabartinio diskriminacijos diskurso neapibrėžtumą netiesiogiai patvirtina tai, kad didesnė Lietuvos gyventojų dalis mano, jog žmonės nesiima ginti savo teisių, nes tikriausiai nežino, dėl kokių dalykų galima skųstis (73,6 %).

Dauguma Lietuvos gyventojų pažymėjo, kad jie nepasitiki žmogaus teisių apsaugos institucijomis bandant atkurti pažeistas teises (83,1 %), kad tai daug laiko ir pastangų (81,8 %) bei didelių finansinių išteklių (74,0 %) reikalaujantis procesas.

IŠVADOS

Nagrinėjant Lietuvos gyventojų potencialius ir aktualius veiksmus dėl diskriminacijos kilusiam konfliktui išspręsti, kuriems įtakos turi esamų institucijų galimybės, netiesiogiai buvo bandoma

suprasti, kaip šiuolaikinės Lietuvos demokratizacijos procesai yra susieti su socialiniu skundo fenomenu ir „skundėjų“ ar „bylinėjimosi“ visuomenės kūrimu.

Šiam tikslui pasiekti buvo pasitelkta daugialygės konflikto sprendimo piramidės koncepcija. Siekiant atskleisti konflikto sprendimo socialinės praktikos esminius bruožus, Lietuvos gyventojų apklausos kiekybinių duomenų pagrindu buvo sukonstruotos dvi potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų piramidės, struktūruotos į tris pagrindinius lygius – bazinį (artimos aplinkos), tarpinį (socialinės mediacijos) ir aukščiausią (teismo). Nesimetriniam santykiui tarp potencialaus ir aktualaus veiksmo reprezentacijų grafiškai atvaizduoti buvo sukonstruota trečia jungtinė piramidė.

Tyrimas patvirtino bendrą konflikto sprendimo būdų pasirinkimo kiekybinio mažėjimo struktūrą. Tai reiškia, kad konflikto sprendimas dažniausiai apsiriboja artima aplinka ir rečiau – perkeliama į teismą. Tačiau yra prielaidų teigti, kad nors konfliktas dėl diskriminacijos dažniausiai sprendžiamas artimos aplinkos lygmeniu, vis dėlto beveik pusė Lietuvos gyventojų nėra linkę santykių dėl diskriminacijos aiškintis tarpusavyje.

Nors mažesnė pusė Lietuvos gyventojų nepriklausomas valstybines institucijas suvokia kaip potencialią galimybę apginti pažeistas teises, tačiau aktualios diskriminacijos atveju jie dažniausiai vengia pasinaudoti net LGKT paslaugomis.

Mažą aktualiai besikreipiančių į teismą žmonių skaičių galima interpretuoti kaip konflikto sprendimą žemesniuose lygmenyse, įskaitant pasitraukimą nuo konflikto sprendimo, kuriam įtakos turi žinių apie teismų praktiką trūkumas.

Tyrimas patvirtino prielaidą, kad diskriminacijos diskursas yra formavimosi stadijoje. Diskriminacijos samprata viešajame diskurse nėra aiškiai apibrėžta ir didelė gyventojų dalis nežino, į kokias institucijas reikia kreiptis lygių teisių ir galimybių pažeidimo atveju, ir, tikėtina, kad dalis gyventojų susiduria su diskriminacijos fakto įvardijimo problema.

Tikėtina, kad tokie Lietuvos socialinio konteksto elementai kaip socialinės normos, diskriminacijos diskursas, (ne)pasitikėjimas institucijomis, asmeniniai ekonominiai ir laiko resursai turi įtakos sprendimui kovoti su patirta diskriminacija.

Nuostabą kelia tai, kad susidūrus su realia diskriminacija nuo konflikto sprendimo pasiūlytųjų buvo net 10 kartų daugiau, negu buvo pasirengusių tai daryti potencialios diskriminacijos atveju. Tai leidžia teigti, kad Lietuvos gyventojai iš esmės yra linkę kovoti už savo teises, įskaitant institucinės pagalbos panaudojimo galimybes. Tačiau aktualios diskriminacijos akivaizdoje sprendimas imtis veiksmų prieš diskriminaciją yra ribojamas socialinio konteksto, kuriame formuojamas sprendimas viešai (ne)ginti savo teises. Pažymėtina, kad viešo prisipažinimo esant diskriminuojamam vengimas galimai yra reikšmingesnis, negu galimybė įgyti „skundiko“ reputaciją.

Yra prielaidų manyti, kad Lietuvos visuomenė aktyvų diskriminacijos klausimų sprendimą suvokia kaip skundimą, be to, stebimas aktualaus „bylinėjimosi“ vengimas, žmogaus teisių ekspertų vertinamas greičiau kaip visuomenės (pilietiškumo) trūkumas nei privalumas.

Gauta 2018 07 09

Priimta 2018 11 08

Literatūra

1. Albiston, C. R.; Edelman, L. B.; Milligan, J. 2014. “The Dispute Tree and the Legal Forest”, *Annual Review of Law and Social Science* 10: 105–131.
2. Bayern, Sh. J. 2005. “Explaining the American Norm Against Litigation”, *California Law Review* 93(6): 1697–1720. Prieiga per internetą: <https://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol93/iss6/3> [žiūrėta 2018 07 07].

3. Felstiner, W.; Abel, R.; Sarat, A. 1981. "The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming", *Law and Society Review* 15(3/4): 631–654.
4. Galanter, M. 2010. "Access to Justice in a World of Expanding Social Capability", *Fordham Urban Law Journal* 37: 115–128. Prieiga per internetą: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ulj/vol37/iss1/5> [žiūrėta 2018 07 07].
5. Giordano, Ch. 2017. "What is a Mediterranean Agro-town? On the Sense and Nonsense of Anthropological Dichotomies", *Logos* 92: 68–83.
6. Hall, P. A.; Taylor, R. R. 1996. "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies* XLIV: 936–957.
7. *LGKT metinės ataskaitos*. 2005–2017. Prieiga per internetą: <https://www.lygybe.lt/lt/veikla/metines-ataskaitos/405> [žiūrėta 2018 06 03].
8. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, kaip nacionalinė lygybės institucija: teisinis reglamentavimas ir veikla*. 2017. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
9. Mayer, B. 2015. *The Conflict Paradox: Seven Dilemmas at the Core of Disputes*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.
10. Miller, R. E.; Sarat, A. 1981. "Grievances, Claims, and Disputes: Assessing the Adversary Culture", *Law and Society Review* 15(3–4): 52–63.
11. Norkus, Z. 2000. „Racionali veikla Maxo Weberio sociologijoje ir racionalaus pasirinkimo teorijoje“, *Problemos* 57: 17–34.
12. Šarkutė, L. 2009. „Sprendimų priėmimo samprata ir tyrimų tradicijos“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(25): 105–119.
13. Townley, B. 2008. *Reason's Neglect: Rationality and Organizing*. Published to Oxford Scholarship Online: October 2011. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199298358.001.0001 [žiūrėta 2017 10 14].
14. *Žmogaus teisės Lietuvoje. Padėties įvertinimas*. 2002. Vilnius: LRS leidykla.
15. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. 2005. Vilnius: Naujos sistemos.

ALINA ŽVINKLIENĖ, LILIJA KUBLICKIENĖ

Conflict Resolution on Discrimination: The Dichotomy of Potential and Actual Action in Lithuania

Summary

The institutional protection of equal rights and opportunities is one of the most important features of the contemporary democratic society. In this context, there is some paradox in Lithuania. The modern mechanism for the protection of equal rights and opportunities is being developed, however, the population does not fully utilize its competences in the case of actual discrimination.

The article enquires into the choice of potential and actual actions for a conflict resolution based on discrimination in the context of existing institutional possibilities in Lithuania. The concept of the conflict resolution pyramid is used. Both pyramids of potential and actual conflict resolution represent the trend towards a quantitative decline in the choices to be made for the conflict resolution. Some foreseen gaps between the potential and actual action in the case of discrimination are unexpectedly salient. Almost all Lithuanians express the determination to defend the violated rights that is not a case of represented actual actions by the victims of discrimination. Moreover, it can be assumed that at least half of all Lithuanian respondents are not eager for the conflict resolution even on the basic level of a close social environment. Also, the research data suggest that the public discourse on equal opportunities and discrimination is at the stage of formation.

Keywords: equal rights and opportunities, discrimination, conflict resolution pyramid